

ТЕТРАХАЛК ЧАСІВ МІТРИДАТА VI ЄВПАТОРА З ПОЛТАВЩИНИ

TETRACHALK FROM THE TIME OF MITHRIDATES VI EUPATOR FROM POLTAVA REGION

Після приходу Мітрідата VI Євпатора до влади в Понтійському царстві практично усі грецькі міста Південного й Північного Причорномор'я були об'єднані в його державі. Налагодження політичних, економічних і воєнних зв'язків між різними регіонами Понтійської держави Мітрідата VI Євпатора мало позитивний вплив на їхнє економічне життя, зокрема зростання торговельних оборотів. У результаті «пожвавлення торгових відносин збільшується частка монет держави Мітрідата Євпатора у грошовому обігу міст Північного Причорномор'я, які мали значний дефіцит місцевої монети», а на «грошовому ринку регіону важливого значення набувають мідні монети міст Понту і Пафлагонії» (Орлик, 2020, с. 94). Це підтверджують численні знахідки понтійських монет, зафіксовані на теренах грецьких апойкій Північного Причорномор'я, зокрема Ольвії (Карышковский, 1988, сс. 102–103), Тирі (Булатович, 2003, с. 43), Херсонесі (Гилевич, 1968, с. 19), Феодосії (Гаврилов, 2001; Гаврилов, 2010), Керкинитиді та Пантикапеї (Abramzon & Frolova, 2008) та за їх межами (Добровольський, 1952). Як відомо, за Мітрідата VI Євпатора в Понтійському царстві було уніфіковане карбування мідних монет, а емісійними центрами в Південному Причорномор'ї стали міста, поселення та фортеці Понту, Пафлагонії і, можливо, Віфінії, частина з яких раніше не карбувала монет і навіть не мала полісного статусу. У Північному Причорномор'ї монети карбувалися у незначних обсягах у традиційних емісійних центрах: Ольвії, Тирі, Херсонесі, Пантикапеї, Горгіппії та Фанагорії.

Вперше систематизувати монети емісійних центрів у Південному Причорномор'ї часів держави Мітрідата VI Євпатора вдалося швейцарському вченому Ф. Імхуфу-Блумеру (Imhoof-Blumer, 1912). Він поділив «усі бронзові монети на сім груп, які відображають також хронологічну послідовність випусків» (Stolba, 2005, р.29). Проте дана систематизація небездоганна, на що звертали увагу багато дослідників монетної справи Понтійської держави часів Мітрідата VI Євпатора. Нову, більш аргументовану класифікацію мідних монет Понтійської держави часів Мітрідата VI Євпатора розробив відомий бельгійський учений François Франсуа де Каллатай. Він запропонував зменшити кількість груп до 4, типів монет до 17 та обмежити час їхнього карбування періодом 110 – 85 до Р.Х. (Callataÿ, 2007, р. 282). У концепції Ф. де Каллатая є багато аспектів, з якими важко не погодитись.

У сучасній нумізматиці мідні монети Понтійської держави часів Мітрідата Євпатора розподіляються відповідно до їх ваги та діаметра на 5 груп (номіналів): **AA** (близько 16 – 21 г), **A** (близько 11 – 14 г), **B** (близько. 5 – 8 г), **C** (близько 3 –

4,5 г), **D** (близько 1,5 – 2,5 г), які в історіографії дослідників, слідом за Імхуфа-Блумером, визначають як обол (AA, A), тетрахалк (B), дихалк (C) та халк (D) (Imhoof-Blumer, 1912).

Поява значної кількості мідних монет Понтійської держави часів Мітрідата VI Євпатора в грецьких апоїкіях Північного Причорномор'я сприяла поширенню цих монет в Надчорномор'ї, зокрема в Степовій та Лісостеповій зонах сучасної України. Адже «економічне життя греків Північного Причорномор'я було також тісно пов'язане з життєдіяльністю мешканців сусідніх земель..., з якими у еллінів Північного Причорномор'я існували торговельні зв'язки» (Orlyk, 2020b, p.95). Щодо характеру цих зав'язків, майнових чи товарно-грошових, то «не лише наявність або відсутність монетних знахідок може засвідчити або спростувати існування товарно-грошових відносин у цьому регіоні. Вагоме значення має характер таких знахідок, зокрема існування грошових чи товарно-грошових комплексів, а також концентрація окремих знахідок на обмеженій території» (Orlyk, 2020b, p. 95).

Проведене нами дослідження знахідок монет IV – I ст. до РХ в басейнах річок Сула, Сейм та Псел підтверджують дані археологічних джерел про заселеність цього регіону у вказаний період, що дозволяє розширити уявлення про тогочасне населення та підтвердити його зв'язки з античним Причорномор'ям, зокрема з Ольвією, знахідки монет якої III – II ст. до Р. Х. переважають знахідки інших емітентів. Враховуючи останнє, можна припустити, що основним торговельним партнером населення басейнів річок Сула, Сейм та Псел у IV – II ст. до Р. Х. була грецька апоїкія Ольвія. Цілком ймовірно, що і в наступному I ст. до Р. Х. понтійські монети потрапляли на терени сучасної Сумщини також із Ольвії через територію сучасної Полтавщини. Підтвердженням цьому є знахідки монет часів Мітрідата VI Євпатора на Полтавщині.

Так, зокрема, весною 2020 р. в лісі поблизу с. Лазьки Полтавського району Полтавської області було знайдено монету середнього номіналу – тетрахалк, карбований в м. Сіноп (рис.1)

Аверс: Егіда з горгоніоном

Реверс: Ніка, що йде праворуч ΣΙΝΩ-ΠΗΣ, праворуч нижче диферент

Вага – 6,30 г.

Період карбування 105-90 pp. до Р. Х. (Imhoof-Blumer) 90–85 pp. до Р. Х. (Callataÿ)

Таким чином, на часи Мітрідата Євпатора припадає відновлення й розширення торгівельних зв'язків еллінів Північного Причорномор'я з мешканцями сусідніх земель, перш за все Дніпровського Лісостепу. Аналіз монетних знахідок у цьому регіоні засвідчує чисельні знахідки давньогрецьких, переважно ольвійських монет V–III ст. до н. е. і майже повну відсутність знахідок монет II ст. до Р. Х. (Orlyk 2021). Проте, монети часів Мітрідата Євпатора набули поширення на значній території сучасної України, від м. Керч до Київщини, Поділля, Волині на Правобережжі та Чернігівщини, Сумщини і Полтавщини та Лівобережжі. І такі знахідки є досить численними.

Джерела та література

- Callataÿ, F. (de) 1997. L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies, Louvain-la-Neuve
- Callataÿ, F. (de) 2002. La chronology des bronzes de Mithridate Eupator: revision et consequences sur la datation des monnayages et des sites du Bosphore cimmérien, in: Cités grecques, sociétés indigènes et empires mondiaux dans la région nord-pontique: origins et développement d'un koinè politique, économique et culturelle (VIIe s. a. C. – IIIe s. p. C.). Préactes et résumés des communications, Bordeaux, 14-1 novembre 2002. Bordeaux, 145–180
- Imhoof-Blumer, F. (1912). Die Kupferprägungen des mithradatischen Reiches und andere Münzen des Pontus und Paphlagoniens. Numismatische Zeitschrift. 45. 169–192.
- Орлик В. 2020. Знахідки монет Понтійської держави Мітрідата Євпатора на території Дніпровського Правобережного Лісостепу. УІЖ (6), 93–103.
- Добровольський А. В. 1952. Матеріали до археологічної карти Дніпровського Надпоріжжя в межах Запорізької області (За матеріалами Дніпрогесівської експедиції). Археологія (7)
- Гаврилов А. В. 2001. Новые находки античных монет в Юго-Восточном Крыму. Боспорские исследования. Вып.1. 185–206.
- Гаврилов А. В. 2010. Нумизматический материал селища Куру Баш (лагерь) и некоторые вопросы истории Феодосии конца II–I вв. до н.э. Stratum plus 6, 141–157
- Гилевич А.М. 1968. Антические иногородные монеты из раскопок Херсонеса. НС. № 3. С. 19.
- Булатович С. А. Понтийские монеты в Тире. Записки исторического факультета. Одесса, 2003. Вып.14.
- Карышковский П. О. 1988. Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. Киев: Наукова думка.
- Орлик В. (2021). Знахідки античних монет VI–I ст. до н.е. в басейні р. Тясмин. Український нумизматичний щорічник, (5), 5-44.